

Dva sklopa vzročne zveze ter teorija adekvatne vzročnosti

*Rok Svetlič**

POVZETEK

Članek se posveča razlikovanju med dvema sklopoma vzročne zveze, ki se je pod imenom *odgovornost-utemeljujoča* (haftungsbegründende Kausalität) in *odgovornost-izpolnjujoča vzročnostjo* (haftungsausfüllende Kausalität) iz nemškega teoretskega okolja razširila tudi v našo pravno teorijo in prakso. Pri tem so se pojavile nekatere dileme, saj v teoriji in praksi ni enotnega mnenja, na kateri vidik vzročnosti je aplikabilna teorija adekvatne vzročnosti. Da bi odgovorili na to vprašanje, v članku analiziramo tri možne pristope k razlikovanju med dvema sklopoma vzročne zveze, ki pa niso enako teoretsko prepričljivi. Posamezne pomanjkljivosti so razčlenjene in prikazane. Na osnovi tega se v članku opredelimo za tako razlikovanje, ki temelji na dveh različnih vidikih vzročnosti (essentia in existentia) in ne na dveh različnih pojavnih oblikah škode (tj. na prvi in nadaljnji škodi). Pokazali bomo, da tako razumljeno razlikovanje najbolj izpolnjuje garantno funkcijo instituta vzročne zveze in hkrati reši dilemo glede vprašanja, na kateri vidik vzročnosti je aplikabilna teorija adekvatne vzročnosti.

Ključne besede: vzročna zveza, adekvatna teorija vzročnosti, odškodnina, civilno pravo, teorija prava

* Rok Svetlič je univ. dipl. pravnik in doktor filozofskih znanosti, znanstveni svetnik pri Znanstveno-raziskovalnem središču - Koper in sodnik na Ustavnem sodišču RS.

Two »Sets« of Causation and the Theory of Adequate Causation

ABSTRACT

The article is dedicated to the distinction between two sets of causality, which has spread from the German theoretical environment into our legal theory and practice under the name of liability-grounding (*haftungsbegründende Kausalität*) and liability-fulfilling (*haftungsausfüllende Kausalität*). Some dilemmas have arisen in this regard, since there is no common opinion in theory and practice on which aspect of causality the theory of *adequate causality* is applicable. In order to answer this question, the article analyses three possible approaches to the distinction between the two sets of causality, which are not equally theoretically convincing. Concrete shortcomings are analyzed and demonstrated. On this basis, we suggest such a distinction, which is based on two different aspects of causality (*essentia* and *existentia*) and not on two different manifestations of damage (i.e. on *first* and *subsequent* damage). We will show that the distinction understood in this way best fulfills the guarantee-function of the institute of causation and at the same time resolves the dilemma regarding the question of which aspect of causation the theory of adequate causation is applicable to.

Keywords: causation, adequate theory of causation, compensation, civil law, theory of law

1. Uvodno

Pri civilnem deliktu je ob ugotavljanju vzročne zveze potrebno presoditi, ali je nastanek konkretne škode v *pravnem smislu* posledica ravnanja¹ nekega subjekta. Toda ta presoja

¹ Odškodninska odgovornost ne izvira le iz ravnanj, lahko tudi iz dogodkov, zato Cigoj pri predpostavkah odškodninske odgovornosti raje govori o nedopustnem škodljivem dejstvu. (Cigoj, 1889, str. 174) V tej razpravi se omejujemo na problematiko, ki se pojavlja zgolj ob

pa ne zahteva odgovora na eno, pač pa na dve vprašanji: ali je iz škodnega ravnanja 1) nastalo 2) nekaj. Vidimo, da že narava vzročne zveze sugerira dvoplatnost problematike: odgovoriti je treba, ali je iz ravnanja subjekta nekaj *nastalo* (tj. ali je škodni dogodek sploh posledica ravnanja), in če je, *kaj* je tisto, kar je iz ravnanja nastalo.² Prvo vprašanje vzpostavi odškodninsko odgovornost na abstraktni ravni (tj. ravnanje poveže s posledico), drugo na konkretni (tj. pove, kakšen je obseg škode).

To sta dva plati vzročne zveze in že naravna stvari napotuje sodišče, da presodi vsako od njih. Toda upoštevati je treba, da se te plati pojmovno razlikujeta in zato narekujeta drugačen metodološki pristop. Prva plat se namreč nanaša na vprašanje samega *obstoja* (pravne) vezi med ravnanjem in posledico, drugi na njeno *vsebino*, zaradi česar se pravna merila (denimo merilo predvidljivosti³) uporabljajo na drugačen način, oz. naj se druga plat (kot v primeru ti. teorije jajčne lupine) sploh ne bi uporabljala. Te probleme je zaznala tudi pravna teorija in skušala oblikovati orodja, s katerimi bo mogoče bolj natančno razumeti obe plati vzročne zveze.

Najbolj dosledno razlikovanje med tema platema je razvila nemška pravna teorija, ki ju je poimenovala *odgovornost-utemeljujoča* (haftungsbegründende Kausalität) in *odgovornost-izpolnjujoča vzročnost* (haftungsausfüllende Kausalität). Prva naj bi se nanašala na povezavo med protipravnim ravnanjem in nastankom škode, druga na povezavo med protipravnim ravnanjem (oz. prvo škodo)⁴ in celokupno pojavno obliko škode. Zavest o tem razlikovanju je vstopila tudi v našo teorijo in prakso, četudi za njegov opis večinoma uporabljamo drugačno terminologijo, zlasti pravna praksa največkrat govori dveh »sklopih« vzročne zveze.⁵

nastanku škode, ki je posledica malomarnega ali naklepnega ravnanja.

² Ni namreč vsaka posledica škodnega ravnanja (še) v vzročni zvezi z ravnanjem, veriga posledic se lahko razteza v neskončnost, zato je na neki točki odgovornost treba zamejiti.

³ Glej npr. sodbo Vrhovnega sodišča II Ips 331/2015, točka obrazložitve 13.

⁴ Podrobneje glede razhajanj v opredelitvi tega razlikovanja v nadaljevanju.

⁵ »Za pravilno uporabo teorije o adekvatni vzročnosti (je) pomembno razlikovanje dveh

Pri presoji vsakega od teh dveh sklopov je potrebno v praksi uporabiti eno od pravnih meril. Sodišča najpogosteje uporabljajo ti. teorijo adekvatne vzročnosti. Ta uporablja merilo objektivne predvidljivosti, oz., če uporabimo sintagma Vrhovnega sodišča, »rednega teka stvari« (VS 031576). Cigoj ga razume kot maksimo, da se smejo upoštevati „*samo tiste posledice, ki niso čisto zunaj tega, kar se po življenjski izkušnji lahko šteje kot možna posledica takšnega, dogodka*“ (Cigoj, 1968, str. 25). In prav praksa uporabe teorije adekvatne vzročnosti je opozorila, da razlikovanja med dvema platema oz. sklopoma vzročne zveze ostaja neizčiščeno. Gre za okoliščino, da v naši teoriji in praksi ni soglasja glede tega, ali se teorija adekvatne vzročnosti uporablja pri presoji prvega sklopa vzročnosti (tj. ali sploh *obstaja* pravno relevantna povezava) ali tudi drugega (tj. katere manifestacije škode *obsega* pravno relevantna povezava).

Tako N. Plavšak v *Komentarju* Obligacijskega zakonika kritizira pravno mnenje Vrhovnega sodišča, v katerem teorijo adekvatne vzročnosti povezuje s presojjo *drugega* sklopa vzročnosti, tj. konkretne pojavne oblike škode. Teorija adekvatnosti naj bi, nasprotno, zadevala *prvi* sklop vzročnost: „*Povedano drugače, pojem 'okoliščine, ki po normalnem teku stvari pripeljejo do določene škodne posledice', se pri pravilni uporabi teorije o adekvatni vzročnosti ne uporablja v pomenu omejitve (oziroma izključitve) odgovornosti za 'neobičajne (torej posebej hude) pojavne oblike škode', kot v pravnem mnenju razlaga Vrhovno sodišče, temveč se ta pojem uporablja v pomenu izključitve odgovornosti za tista dejanja, pri katerih škodni dogodek (in ne njen obseg) ni njihova predvidljiva posledica*“ (Plavšak, 2003, str. 711).⁶ Z drugimi besedami, teorija adekvatnosti naj bi odgovarjala na vprašanje, ali je nek dogodek sploh mogoče povezati z rav-

sklopov vzročnih zvez, in sicer (1) vzročna zveza med dejanjem in škodnim dogodkom in (2) vzročna zveza med škodnim dogodkom in konkretnim obsegom nastale škode.« (VS 113/2019, tč. 21)

⁶ Podobno V. Rakočević, ki opozarja, da je taka praksa številnih evropskih držav (Bergant Rakočević, 2009).

nanjem in ne, kakšne pojavne oblike škode naj bodo pravno priznane.

Nasprotno stališče zasledimo pri A. Polajnar Pavčnik: „Prva (tj. odgovornost-utemeljujoča vzročnost, op. R. S.) je v bistvu naravna vzročnost, ki obstaja, če sta ravnanje in posledica časovno in v naravnem smislu povezana (izhaja torej iz teorije *sine qua non*), pri drugi pa gre za pripisljivost obsega škode, za domet odgovornosti“ (Polajnar-Pavčnik, 1993, str. 185). Podobno Cigoj: „Tudi teoretiki, ki govorijo o adekvatni vzročnosti, stojijo na stališču, da pride teorija v poštev šele, ko je naravna vzročna zveza že ugotovljena (...). Teorija o adekvatnosti daje torej kriterije za omejitve vzročnosti za potrebe vsakdanjega življenja“ (Cigoj, 1968, str. 28).⁷

Poskušali bomo pojasniti, zakaj prihaja do opisanega razhajanja. V ta namen se bomo posvetili teoretski opredelitvi obeh sklopov vzročnosti, tj. odgovornost-utemeljujoči in odgovornost-izpolnjujoči vzročnosti. Videli bomo, da že na ravni definicije obstajajo razlike, povezane s številnimi nerešljivimi težavami. Ponujajo se (vsaj) trije pristopi, ki imajo za ugotavljanja vzročne zveze različne implikacije. Vsakega od njih bomo preizkusili skozi ključno vprašanje, kakšen doprinos ima posamezni pristop za metodološko doslednost pravnega mišljenja, tj. za čim bolj jasno opredelitev mejo med posledicami ravnanj, za katere stranka je odgovorna in ravnanji, za katere *ni* odgovorna.

2. Trije pristopi

Ogledali si bomo torej tri različne opredelitve razlikovanja med dvema sklopoma vzročne zveze, oz. med odgovornost-utemeljujočo in odgovornost-izpolnjujočo vzročnostjo. Pri *prvi* se ta sklopa vzročnosti povezujeta s „prvo škodo“ in „nadaljnjo škodo“. Pri *drugi* se odgovornost-utemeljujoča vzročnost nanaša na sam »nastop« škodnega dogodka, od-

⁷ Oba avtorja sicer prvi vidik vzročnosti povezujeta z naravno vzročnostjo, kar ni samoumevno. Podrobnejša analiza tega koraka presega namen pričujoče razprave.

govornost-izpolnjujoča vzročnost pa na »konkretno pojavno obliko« škode. Pri *tretji*, ki jo bomo zagovarjali, pa se odgovornost-utemeljujoča vzročnost nanaša na »obstoj« škode, odgovornost-izpolnjujoče vzročnost pa na njen »obseg«, kar bo veljalo tako za prvo kot nadaljnjo škodo.

2.1. Prva in nadaljnja škoda

V nemški pravnem okolju ima razlikovanje opisanih dveh sklopov vzročnosti podlago že v sami strukturi zakonske opredelitve odškodninske odgovornosti. BGB v 832. členu določa: *„Kdor drugemu naklepno ali iz malomarnosti protipravno poseže v življenje, telo, zdravje, prostost, lastnino ali v katero drugo pravico, mu je dolžan povrniti iz tega nastalo škodo.“*⁸ Zakonsko besedilo tako ločuje med „posegom v pravico“ in „iz tega nastalo“ škodo.

Sledeč tej strukturi poda Larenz naslednjo razlago obeh sklopov vzročnosti: *„Razlikujemo med odgovornost-utemeljujočo in odgovornost-izpolnjujočo vzročnostjo. S tem je mišljeno naslednje: pogosto zahteva že dejanski stan, ki utemeljuje odgovornost (Haftung), kavzalno povezavo med določenim ravnanjem in na ta način izzvano posledico; na primer, med ravnanjem odgovornega in telesno poškodbo ali poškodovanjem stvari oškodovanca. Ta kavzalno povezava, ki sodi k dejanskemu stanu odgovornost utemeljujoče norme, je „odgovornost-utemeljujoča“. Z „odgovornost-izpolnjujočo“ pa je, nasprotno, mišljena povezava med poškodbo telesa ali poškodovanjem stvari, ter iz tega nadalje nastalo škodno posledico. Prva sodi v normi 823. člena BGB na stran dejanskega stanu („kdor... protipravno krši“), druga na stran pravne posledice („iz tega izvirajočo škodo“)*“ (Larenz, 1982, str. 359). Iz te ponazoritve izhaja, da odgovornost-utemeljujoča vzročnost zadeva nastanek *prve*

⁸ »Wer vorsätzlich oder fahrlässig das Leben, den Körper, die Gesundheit, die Freiheit, das Eigentum oder ein sonstiges Recht eines anderen widerrechtlich verletzt, ist dem anderen zum Ersatz des daraus entstehenden Schadens verpflichtet.« (BGB, člen. 823)

škode, odgovornost-izpolnjujoča vzročnost pa nastanek *nadaljnje škode*.

Taka opredelitev obeh sklopov vzročnosti odpira več pomislekov, med katerimi velja najprej omeniti njeno aplikabilnost na naš pravni red. Dikcija 131. člena OZ – „*Kdor povzroči drugemu škodo, jo je dolžan povrniti, če ne dokaže, da je škoda nastala brez njegove krivde*“ (1. odstavek 131 člena OZ) – namreč ne sugerira, tako kot BGB, „vmesne“ faze (tj. »posega v pravico«), ki bi se nahajala med ravnanjem povzročitelja škode in nastankom škode. Zato se postavlja vprašanje, ali mora (prvi) »poseg v pravice« nujno nastopiti v obliki škode (kot je sicer predpostavljeno v Larenzovi ponazoritvi⁹). Če je odgovor (lahko) nikalen, tedaj se poraja pomislek glede problem smiselnosti takega razlikovanja.

Vzemimo naslednji primer: A na delovnem mestu povzroča stalen stres podrejenemu B-ju, zaradi česar B čez čas doživi možgansko kap. Nedvomno povzročanje stresa je »protipravni poseg v pravico« (zavarovano v disciplinskih normah ali celo, kot ti. mobing, na kazenskopravni ravni), nikakor pa ni gotovo, da bi sodišče v konkretni situaciji presodilo, da »*okoliščine primera opravičujejo*« (179. člen OZ) odškodninsko odgovornost za nepremoženjsko škodo. Če pogoj za tako odškodnino ne bi bil izpolnjen, tedaj bi škoda (v obliki kasnejše okvare zdravja) nastala, če dosledno vztrajamo pri Larenzevi definiciji, le v okviru odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti, kar je nesmisel.¹⁰ Na ravni odgovornost-utemeljujoče vzročnosti pravno priznana škoda ne bi bila ugotovljena, izkazan bi bil le »poseg v pravico«, ki jo varuje kaznovalno pravo. Ker civilni delikt ni možen kot ogrožitveni delikt, taka kršitev pravic s stališča odškodninske odgovornosti ni pravno relevantna.¹¹ Možno si je zamisliti tudi

⁹ V zvezi s tem Cigoj izpostavlja ilustrativen primer *Polemis Withy & Co Ltd (1921)*, kjer kljub izjemnemu obsegu nastale škode ni mogoče govoriti o „prvi škodi“ (Cigoj, 1968, str. 22).

¹⁰ Cigoj: „Če ni odgovornosti za predvidljivo škodo (ker te ni), ne more *biti toženec odgovoren za nadaljnje nepredvidljive posledice*“ (Cigoj, 1968, str. 22).

¹¹ »*Civilno pravo seveda v nasprotju s kazenskim ne upošteva primerov malomarnega ravnanja, če iz tega ne izvirajo škodne posledice*« (Cigoj, 1968, prav tam).

zrcalno situacijo, ko ni mogoče govoriti o nobeni »nadaljnji« škodi (npr. A vzame bankovec B-ju), pri čemer bi bila vzročna zveza utemeljena le na ravni odgovornost-utemeljujoče vzročnosti.

Larenz sicer navede duhovit primer, iz katerega izhaja, da je mogoče spreminjati pogled tako, da »poseg v pravico« *vselej* nastopi v obliki škode: pes lastnika A se je zagnal v psa psihično občutljive lastnice B, ki se je zaradi prizora zgrudila in utrpela poškodbo. Možna sta dva scenarija: če napadalni pes je poškodoval njenega ljubljence, tedaj moramo poškodbo, ki jo je utrpela ona presojati skozi odgovornost-izpolnjujočo vzročnost, torej kot nadaljnjo škodo. Če pa njen pes ob napadu ni bil poškodovan, tedaj je njena poškodba predmet odgovornost-utemeljujoče vzročnosti, ker gre pač za prvo škodo. Kljub temu, da (iz malomarnosti pripuščen) napad psa nedvomno je poseg v pravice oškodovanke, odškodninsko-pravni pogled ta poseg nekako „preskoči“, če iz njega ni nastala (prva) škoda, četudi je nedvomno, da je (edina) škoda (tj. poškodba zaradi zgrudenja) posledica prav tega posega v njene pravice.

Zdi se, da imamo opraviti s formalističnim členjenjem dejanskega stanu istega historičnega dogodka in s „knjigovodskim“ premikanjem v njegove različne faze, s čimer lahko dosežemo, da ima kršitev pravic *vselej* ustreznico v podobi nastale škode. Da je tako premikanje perspektive arbitrarno dokazuje možnost diametralno nasprotnega postopanja, kot je bilo prikazano: lahko si zamislimo tako členitev faz nekega historičnega dogodka, da »poseg v pravice« *nikoli* ne nastopi kot škoda. Z retrospektivno analizo lahko v empiričnem sosledju nekega dogodka *vselej* izoliramo fazo, v kateri škodno ravnanje še ni povzročilo škode, samo po sebi pa že predstavlja kršitev pravic. Primer: pri „razbitju okna“ bi lahko razlikovali med fazo „vreči kamen v okno“ (poseg v pravico) in „razbitjem stekla“ (škodo). Na ta način postane razlikovanje med odgovornost-utemeljujočo vzročnostjo in

odgovornost-izpolnjujočo vzročnostjo izročeno naključju, odvisno od *empirične* geneze škodnega dogodka. Povedano drugače, tako razlikovanje ne temelji na *konceptualni* zahtevi.

Arbitrarnost razlikovanja med odgovornost-utemeljujoče in odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti, *kolikor ju razumemo v navezavi na prvo in nadaljnjo škodo*, lahko ponazorimo še na eni ilustraciji, s katero se poskuša učbeniško utemeljiti to razlikovanje.¹² V ilustracijo prvega sklopa vzročnosti avtor izpostavlja tale zamišljen dogodek: oškodovanec je po manjši prometni nesreči pot nadaljeval z zamudo, zaradi česar se je znašel v vremenski nepriliki, ki bi se ji sicer izognil, in zaradi nje doživel še eno prometno nesrečo. Naloga odgovornost-utemeljujoče vzročnosti naj bi bila podati odgovor na vprašanje, ali lahko povzročitelju prve nesreče pripišemo odgovornost tudi za *nastanek* druge. Odgovor je seveda negativen.

Naloga odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti naj bi bila drugačna. V njeno ponazoritev avtor ponudi primer nesreče (odgovornost zanjo ni sporna), zaradi katere mora oškodovanec na zdravljenje, kjer mu nepričakovano odkrijejo nevarno anatomsko napako, zaradi katere ne sme več opravljati poklica in posledično utрпи zmanjšanje dohodkov. Odgovornost-izpolnjujoča vzročnost naj bi zadevala vprašanje, ali so posledice odkritja atomske napake *nadaljnja* škoda, ki jo lahko povežemo s prvo poškodbo. Seveda tudi tu vzročnosti ni.

Na prvi pogled se zdi, da je ta ponazoritev prepričljiva: prvi primer se nanaša na *nastanek* nekega škodnega dogodka (tj. druge nesreče), drugi pa na *raztezanje* njegovih posledic (prve nesreče). Toda tudi v tem primeru je ponujeno razlikovanje arbitrarno. Nobene ovire ni, da ne bi v prvem primeru vprašanje (ne)odgovornosti za drugo nesrečo obravnavali kot vprašanje širjenja oz. nadaljevanja prve ško-

¹² Njen opis najdemo na strani: <https://www.juracademy.de/schuldrecht-bt3/haftungsbegrundende-kausalityaet.html>.

de, torej kot predmet odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti. In *mutatis mutandis*, v drugem primeru odkritja telesne anomalije bi lahko, če bi denimo prijatelj „oškodovanca“ nagovoril za preventivni zdravniški pregled, nastanek posledic odkrite anomalije obravnavali skozi perspektivo odgovornost-utemeljujoče vzročnosti.

V obeh primerih bi bil seveda odgovor ponovno negativen, toda ključno je spoznanje možnosti arbitrarnega menjavama med perspektivo odgovornost-utemeljujoče odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti. V medsebojni prepletenosti *naravnih* vzročno posledičnih povezav lahko namreč na vsak dogodek *pravno* gledamo kot na nekaj *nastalega*, kot tudi na širitev/nadaljevanje nečesa drugega, kar že obstaja. Pnovno se vsiljuje se zaključek, da *tako* razlikovanja med obema sklopoma vzročnosti ne narekujejo konceptualni razlogi, pač pa naključno časovno sosledje dveh (ali več) manifestacij škode. „Utemeljevanje“ škode in njeno „izpolnjevanje“ se izrodi v zaporedno seštevanje posameznih škod, ki na koncu tvorijo celokupno škodo, s čimer razlikovanje med dvema sklopoma vzročnosti izgubi smisel.

Še več, tak pristop odpira tudi vprašanje pojmovanja same vzročnosti, ki jo razumemo kot povezavo med (človekovim) ravnanjem in posledicami (tega ravnanja). S tem ko Larenz odgovornost-izpolnjujočo vzročnost opredeli kot „povezavo med poškodbo telesa ali poškodovanjem stvari, ter *iz tega* (podčrtal R. S.) nadalje nastalo škodno posledico (Larenz, 1982, str. 359), vzročnosti ne razume več kot povezave med *ravnanjem* in *škodo*, pač kot povezavo med prvo in nadaljnjo *škodo*. Med škodo in škodo torej. Zdi se, da tako pojmovanje še enkrat zgreši smisel ugotavljanja vzročne zveze, tj. utemeljitev *odgovornosti oškodovalca*. Nobenega dvoma ni, da lahko naravna vzročnost, prepletena z naključji, iz prve škode porodi tudi nadaljnjo škodo, toda to je »slepa« povezava, ki postane pravno relevantna *šele, če je upravičena z vrednostnim merilom (adekvatnosti)*.

Ugotovili smo, da se pojavijo nerešljive težave, v kolikor opisana sklopa vzročnosti razumemo v navezavi prvo in nadaljnjo škodo (tudi v primeru, če damo specifične naše ureditve na stran in v izogib dodatnim dilemam privzamemo, da poseg v pravice razumemo izključno kot povzročitev škode).¹³ Tako razumljeno razlikovanje sledi empirično-časovni perspektivi nastanka in razvijanja škode, kar pa s stališča instituta vzročne zveze kot pravnega koncepta ni relevantno. Namesto, da bi pravna teorija empirične dogodke pojasnjevala, jim, obratno, na ta način nehote zgolj sledi.

Zlasti pa tako razlikovanje s *stališča funkcije* ugotavljanja vzročne zveze ni smiselno. Ni namreč pomembno, ali je škoda nastala kot prva manifestacija posledic protipravnega ravnanja ali kot druga, tretja itd. Ključni sta vprašanji, ali je (vrednostno) utemeljeno, da pravni red ravnanje subjekta 1) poveže s *katerokoli* od manifestacij tega ravnanja; in če, 2) v kakšnem *obsegu*. Zato je potrebno pri vsakemu od njih utemeljiti tako vzročnost, ki zadeva *obstoj* škode, kot vzročnost, ki zadeva njen *obseg*. V to smer gre razumevanje razlikovanja med tema dvema sklopoma vzročnosti pri nekaterih avtorjih v naši teoriji.

2.2.. „Nastop“ škodnega dogodka in „konkretna pojavna oblika“ škode

Razlikovanje med *utemeljitvijo* (Begründung) odgovornosti in njeno *izpolnitvijo* (Ausfüllung) lahko razumemo tudi drugače. Ne preko nanašanja na prvo in nadaljnjo škodo, pač pa kot dva različna *vidika* nastanka škode kot celote. N. Plavšak zagovarja, da se adekvatna teorija (ki jo, kot rečeno, omejuje zgolj na odgovornost-utemeljujočo vzročnost) ukvarja s predvidljivostjo glede tega, „*da bo določeno*

¹³ Brez konceptualne jasnosti tudi razlikovanje med prvo in nadaljnjo škodo zaide arbitrarnosti. Vzemimo primer prometne nesreče, kaj je prva škoda: le uničeno vozilo ali tudi bolečine, ki jih je trpel oškodovanec? Sodi k prvi škodi tudi poškodovan predmet, ki je bil v prtljažniku; tudi izostanek na delovnem mestu, ki je nastopil čez nekaj minut; odvoz vozila čez eno uro; strah, ki ga oškodovanec začel doživljati, ko je bil prepeljan v bolnišnico itd., ali pa je to že predmet »nadaljnega razvoja škode«. In tako naprej. Kje se konča prva škoda in začne nadaljnja ne izhaja iz opisanega razlikovanja med dvema vidikoma vzročnosti.

ravnanje povzročilo škodni dogodek (oziroma določeno vrsto škodnega dogodka), in ne predvidljivostjo konkretnega obsega škode“ (Plavšak, 2003, str. 710). Še bolj izostreno to stališče zapiše V. B. Rakočević: „*Ko je ugotovljena vzročna zveza za nastop škodne posledice je treba ugotoviti, ali podana vzročna zveza med škodnim ravnanjem in konkretno nastalo škodo“* (Bergant Rakočević, 2009, str. 10).

Tako razumljen prvi sklop vzročne zveze oz. odgovornost-utemeljujoča vzročnost se ne nanaša več na (prvo) škodo, pač pa na „povzročitev škodnega dogodka“ oz. „nastop škodne posledice“. V metodološkem smislu se opisan način ločevanja *vidikov vzročnosti* zdi upravičen, saj šele potrditev prvega naredi smiselno ugotavljanje drugega. Odgovornost-utemeljujoča vzročnost naj utemelji, ali je neko ravnanja *sploh* povezano z nastankom škode (*povzročiti* škodo). Če je odgovor pritrديلen, se odpira vprašanje odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti, tj. *kaj* je iz ravnanja na koncu nastalo (povzročiti škodo).

Pomanjkljivost takega pristopa je, da pojmovno izčiščenje izpelje le na ravni odgovornost-utemeljujoče vzročnosti, ne pa tudi na ravni odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti. Ne razume je kot *vidik* nastanka škode, tako kot v prvem primeru -ko razlikuje med „povzročitvijo“ in „škodno posledico“, oziroma med „povzročitvijo“ in „škodnim dogodkom“ -, pač pa jo še vedno veže na ugotavljanje „*konkretnega obsega škode*“ oz. „*konkretne nastale škode*“. Problem je, da je „škodna posledica“, ki jo presojamo v prvem sklopu, že predstavlja (neko) škodo, brez katere ni „konkretnega obsega škode“, in, *mutatis mutandis*, da je konkretni obseg škode prav tako moral biti „povzročen“, tj. izhajati in ravnanja. Drugi sklop vzročne zveze pa je v tem primeru reduciran zgolj na kvantitativni vidik, na mehansko „seštevanje“ vse škode. Brez preizkusa *adekvatnosti* tega seštevanja.

To izhaja iz zavračanja uporabnost aдекватne teorije na ravni odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti, oz. iz zagovar-

janja ti. *eggshell scul* teorije. Ta teorija uči, da je (p)oškodovanca treba vzeti takega kot je, zaradi česar se ne smemo spraševati, „*kakšna je običajna, normalna*“ (prav tam, str. 18) vsebina jajčne lupine. Pravno irelevantno naj bi bilo, kakšna je adekvatna – običajna, normalna, pričakovana – posledica napada na človeka, karkoli nastane iz škodnega dogodka, predstavlja rizik povzročitelja škode, ki ga je s svojim ravnanjem sprejel. Teorija jajčne lupine ne omejuje obsega škode, adekvatna teorija (preko standarda rednega teka stvari) pač. Zato je znotraj pristopa, ki ga predstavljamo v tem poglavju, drugi sklop vzročnosti razumljen empirično, pojmovno neizčiščen: posledic ne presojamo pač pa zgolj seštevamo, karkoli iz protipravnega ravnanja izide, sodi k odgovornosti ravnajočega.

Tu se odpirata dve vprašanji. *Prvič*, ali je teorija jajčne lupine dejansko nezdržljiva standardom „normalnega“ teka stvari. „Normalnosti“ namreč ne moremo razumeti kot empirično-statistične pogostosti pojava, sicer teorija adekvatne vzročnosti ne bi bila uporabna niti na ravni odgovornost-utemeljujoče vzročnosti. Prometna nesreča, denimo, velja za adekvatno posledico vožnje pod vplivom alkohola, čeprav je verjetnost nastanka nesreče v takem primeru vseeno statistično zelo majhna, tj. nikakor „običajni tek svari.“ Ne zdi se nemogoče pojmovati „običajni“ tek dogodkov na način, da se telesna poškodba pri določenih oškodovancih manifestira bolj usodno kot pri drugih, četudi je to statistično zelo redek pojav. Če pri razumevanju „običajnosti“ teka stvari opustimo optiko statistične pogostosti, tedaj sta morda adekvatna in *egg shell* teorija bližje, kot se zdi na prvi pogled.

In *drugič*, raztezanje škode je potrebno, tudi če sprejmemo teorijo jajčne lupine, vseeno zamejiti – vsaj v sferi, ki se nahaja izven (redkih) fizičnih lastnosti oškodovanca. Ko iščemo odgovor, kaj je „*konkretni obseg škode*“ oz. „*konkretna nastala škoda*“ namreč ne more prav vse, kar izide iz ravnanja povzročitelja škode, postati »njegov riziko«, saj bi

na ta način odškodninsko odgovornost izenači z institutom *casusu mixtus*. Telesna poškodba (poleg zelo hudih posledic za konkretnega oškodovanca) lahko vodi tudi v izgubo zaposlitve, ta v upad dohodkov, ta v socialno patologijo v družini, v opustitev šolanja otrok, v nadaljnjo gmotno prikrajšanje itd. Veriga se razteza v neskončnost, njen potek določajo številna naključja, ki terjajo zamejitev pravno relevantne – aдекватne? – povezave z oškodovalcem. Skratka, ob vidiku vzročnosti, ki bo utemeljil „nastanek škodnega dogodka“, je nujen vidik, ki bo utemeljil, kaj naj šteje kot „konkretni obseg škode.“ Tudi tu je potrebno merilo, ki ga ne more nadomestiti, tudi če vztrajamo na teoriji jajčne lupine, zgolj empirično zajemanje vsega, kar je iz ravnanja nastalo.

2.3. Existentia in essentia

Iz tega izhaja zaključek, da mora sodišče tako v primeru prve škode kot v primeru nadaljnje škode utemeljiti, ali ju je možno pripisati povzročitelju škode tako glede 1) *nastanka* kot 1) *obsega*. V okviru teorije aдекватne vzročnosti to pomeni, da mora sodišče presoditi, *prvič*, da ravnanje *je oz. ni* sposobno po rednem teku dogodkov *sploh povzročiti škodo* – tako prvo kot nadaljnjo. In *drugič*, da po rednem teku dogodkov ravnanje *je oz. ni* sposobno povzročiti *konkretno/e pojavno/e obliko/e škode* – tako prve kot nadaljnje. Če odgovornost-utemeljujočo in odgovornost-izpolnjujočo vzročnostjo razumemo na ta način, sledimo tradicionalnemu razlikovanju *dveh* vidikov *enega* in istega pojava, tj. njegovega *obstoja* („da nekaj je“) in njegove vsebine oz. *bistva* („kaj nekaj je“). Sholastična filozofija je ta vidika poimenovala kot *existentia* in *essentia* nekega pojava.

Garantna funkcija vzročne zveze je v vzpostavitvi konceptualne meje med posledicami, za katere agens nekega ravnanja *je pravno odgovoren* in posledicami za katere *ni pravno odgovoren*. Pojavi v svetu so tesno prepleteni, zato za vsak škodni dogodek obstaja *več* „vzrokov“ in vsako ravnanje pov-

zroči *več* „posledic“. Kot vzrok prometne nesreče bi lahko, poleg ravnanja voznika, šteli še izrabljeno cestišče, neoptimalno konstrukcijo avtomobila, vedenje sodelavcev do povzročitelja škode itd., skratka vse okoliščine, brez katerih, če parafraziramo ekvivalenčno teorijo, do nesreče ne bi prišlo. Enako velja za posledice: poleg takojšnje poškodbe na avtomobilu, lahko kot posledico ravnanja povzročitelja nesreče štejemo še zdravljenje oškodovanca, njegovo nezmožnost za delo, brezposelnost, iz tega izhajajočo socialno patologijo v družini, neuspeh njegovih otrok v šoli, zlorabo drog itd.

Očitno je, da se veriga vzrokov in posledic razteza v neskončnost v obe smeri, proti neštetim „vzrokom“ dogodka in proti neštetim „posledicam“ ravnanja. Ker je človek, tako na ravni mišljenja kot tudi zmožnosti ravnanja, *končno* bitje, je treba pravno relevantni odsek verige omejiti. Zato se zdi na prvi pogled smiselno, da bi odgovornost-*utemeljujoča* vzročnost utemeljila povezavo ravnanja z *začetkom* verige vzrokov in posledic (tj. s „prvo škodo“), odgovornost-*izpolnjujoča* vzročnost pa določitev *konca* pravne relevantnosti te povezave (tj. z „nadaljnjo škodo“). Na ta način pridemo do prve opredelitve razlikovanja med tema sklopoma vzročne zveze, ki smo ga predstavili najprej.

Toda tak pristop spregleda, da je že pri vstopu v verigo (tj. pri prvi škodi) treba odgovoriti tako na vprašanje, ali je *sploh podana* pravna relevantnost vstopa, kot tudi v *kakšnem obsegu*. Torej, utemeljiti je treba tako *utemeljujoči* (begründende) kot tudi *izpolnjujoči* (ausfüllende) vidik vstopa. Enako pri izstopu iz verige, tj. pri ugotavljanju točke, kdaj se preneha pravno relevantno »seštevanje« nadaljnjih škod, je poleg izpolnjujočega (ausfüllende) vidika vzročnosti treba odgovoriti tudi, ali neko škodo *sploh* še lahko povežemo z ravnanjem. To pa je naloga odgovornost-utemeljujoče (begründende) vzročnosti.

Vzemimo še enkrat šolski primer prometne nesreče (prva škoda) in zapletov ob zdravljenju oškodovanca v bolnišnici

(nadaljnja škoda). Razumljivo je, da povzročitelj prometne nesreče odgovarja za škodo na avtomobilu oškodovanca. Toda lahko si zamislimo, da bi bila ob nesreči v vozilu uničena tudi umetnina neprecenljive vrednosti, neprimerno dragocenejša kot je avtomobil v celoti: je nastanek *take* (prve) škode še vedno predvidljivi »redni tek stvari«, do katerega pride ob nepazljivosti voznika? Povedano drugače, pri *prvi škodi* mora sodišče odgovoriti ne le na vprašanje, ali ob rednem teku dogodkov iz nekega ravnanja *sploh* nastane škoda, pač pa tudi, *kakšno* škodo je pri rednem teku stvari pričakovati.

In *vice versa*, pri nadaljnji škodi je potrebno vselej utemeljiti *tudi* odgovornost-utemeljujočo vzročnost, tj. izkazati povezavo med ravnanjem s samim *nastankom* škode. Če bi se pri nadaljnji škodi zadovoljili le z ugotavljanjem povezave med prvo *škodo* in nadaljnjimi posledicami prve škode, tedaj bi odgovornost-izpolnjujočo vzročnost približali institutu *casus mixtus* in povzročitelja prve škode postavili v položaj, podoben kot ga srednjeveški institut *versari in re illicita* (Lapajne, 1934, str. 159). Kot smo pokazali zgoraj, če ne iščemo povezave med *ravnanjem* in (katerokoli) škodo, pač pa med (prvo) *škodo* in (nadaljnjo) *škodo*, zgrešimo smisel instituta vzročne zveze. Kajti le človek *povzroči* dogodek, dogodki sami pa med seboj *učinkujejo* (na neštete in nepredvidljive načine).

Teoretska nejasnost glede ločevanja med dvema sklopoma vzročne zveze lahko vodi v zadrege. Vrhovno sodišče je v zadevi II lps 113/2019 presojalo o vzročni zvezi med malomarnim ravnanjem povzročitelja prometne nesreče in smrtjo oškodovanca, ki si je po nesreči sprva opomogel, toda čez vseeno 15 mesecev umrl. Nobenega dvoma ni, da je bila smrt posledica (tudi) številnih drugih vzrokov, saj je bil 82 let star oškodovanec kronični bolnik s številnimi komorbiditetami, vseeno pa vpliva poškodbe na kasnejše zdravstvene zaplete izvedenec ni mogel izključiti. Naključna – s teoret-

skega vidika koristna – okoliščina primera je bilo dejstvo, da je revident izpodbijal *delno* sodbo, ki o višini odškodnine ne pove ničesar. Zaradi tega drugi sklop vzročne zveze, ki zadeva vprašanje konkretnega *obsega* škode, pri presoji sploh ne bi smel nastopiti.

Ravno teoretska dilema, ali naj prvi sklop vzročne zveze povezujemo s *prvo* škodo in drugi in *nadaljnjo*, ali pa naj ju obravnavamo kot dva *vidika* enega in istega historičnega dogodka, se zrcali odločitvi Vrhovnega v tej zadevi. Sodišče v izhodišču eksplicitno ločuje med prvim sklopom vzročne zveze (tj. glede povezave med dejanjem in škodnim dogodkom) ter njenim drugim sklopom (tj. glede povezave med škodnim dogodkom in konkretnim obsegom škode).¹⁴ Nadalje pravilno ugotovi, da »v tej zadevi uporaba te doktrine (tj. doktrine jajčne lupine, op. R.S.) ni odločilna za presojno vzročne zveze, saj se ne presoja zgolj konkretni obseg škode, pač pa sama vzročna zveza« (tč. 21). Z drugimi besedami, presoja v tem primeru zadeva prvi in ne drugega sklopa vzročne zveze, obstoj povezave med ravnanjem in posledico in ne njen obseg. To je razumljivo, saj o višini odškodnine sploh še ni bilo odločano.

Hkrati pa Vrhovno sodišče v nadaljevanju zapiše naslednje: »V obravnavani zadevi tako ni dvoma o obstoju prvega dela (sklopa) vzročne zveze, torej med ravnanjem odgovorne osebe (izsiljevanjem prednosti v prometu) in škodnim dogodkom (prometno nesrečo), sporen je drugi del (sklop) vzročne zveze, in sicer ali je z zadostno verjetnostjo izkazano, da so konkretne težave, ki so privedle do smrti tožničnega očeta, v vzročni zvezi s prometno nesrečo in poškodbo (kot nespornim obsegom škode), ki jo je utrpel v škodnem dogodku.« (tč. 21) Zdaj argumentacija gradi na drugačnem razumevanju sklopov vzročne zveze, pri katerem prvi sklop povezuje s prvo škodo, drugega pa z nadaljnjo. Revizijsko

¹⁴ Pri tem se naslanja na razpravo N. Plavšak v Komentarju obligacijskega zakonika (Juhart, M., Plavšak, N. (2003). str. 713).

vprašanje je torej sodišče najprej umestilo v prvi sklop vzročne zveze, zdaj v drugega.

To ni bila reflektirana argumentativna poteza, saj se ravno v drugem sklopu vzročne zveze odpira možnost uporabe teorije jajčne lupine, za kar si je sicer prizadeval revident, s čimer bi bila smrt (p)oškodovanca avtomatično postavljena v vzročno zvezo z nesrečo. Vrhovno sodišče se je hotelo prav temu izogniti in ponovilo argument, da „*doktrina egg shell skull v skrajni izpeljavi lahko privedla do povsem absurdnih položajev*“ (tč. 21) Kot navedeno zgoraj je sklenilo, da uporaba te doktrine v konkretnem primeru ni potrebna.¹⁵ Vseeno je Vrhovno sodišče vzrok za smrt, ki je nastopila 15 mesecev po nesreči, obravnava kot vprašanje, ki je ločeno od konkretnega obsega škode in hkrati kot vprašanje konkretnega obsega škode.

Po vsebini se je z odločitvijo mogoče brez zadržkov strinjati, saj je argumentacija na ključnih mestih koncizna in dosledna. Na žalost pa nejasna teoretska orodja niso pomagala pri odločitvi, prej so jo ovirala. Taka situacija v pravu sicer ni izjema, že pred skoraj sto leti je Lapajne pisal o dilemah v teoriji, katerim navkljub optimistično zaključil, da so judikati kljub temu „*večinoma pravilni*. (Lapajne, 1934 str. 98.) Za potrebe tega prispevka je pomembno spoznanje, da povezovanje prvega sklopa vzročne zveze s prvo škodo, drugega sklop pa z nadaljnjo, vodi v težave. V tem primeru je ta teoretska nejasnost sodišče napotila (tudi) k drugemu sklopu vzročne zveze, čeprav o višini tj. obsegu škode že na *apriorni* ravni moglo biti presojano.

3. Zaključek

Vidimo, da se že na ravni definicije prvega in drugega sklopa vzročne zveze (oz. odgovornost-utemeljujoče vzroč-

¹⁵ Podobno stališče je zavzelo Vrhovno sodišče v starejši zadevi II lps 331/2015, kjer je prav tako revident predlagal uporabo teorije jajčne lupine. Do uporabe te teorije ni prišlo, saj je sodišče tudi v tem primeru ocenilo, da »za ugodno rešitev revizije v obravnavani zadevi njena uporaba tudi ni potrebna« (tč. 9).

nosti in odgovornost-izpolnjujoče vzročnosti) pojavljajo dileme. Lahko ju razumemo v navezavi na prvo in nadaljnjo škodo, kot smo ravnokar videli. Tako razlikovanje je na prvi pogled razumljivo, saj sledi empirično-časovni shemi nastanka in razvijanja škode (prej potem), toda s stališča funkcije instituta vzročne zveze ni smiselno, saj omogoča arbitrarno preklapljanje med perspektivami, kot smo pokazali zgoraj.

Iz tega razloga je nujno drugačno razumevanje beh sklopov vzročne zveze, ki smo ga predstavili v drugem in tretjem poglavju (tretji je le dosledna izpeljava logike pristopa iz drugega razdelka). *Utemeljujočo* vzročnost, oz. prvi sklop vzročne zveze razumemo kot *golo povezavo* ravnanja z nastankom škode, ločeno od vprašanja, „kaj“ je iz ravnanja nastalo. Gre le za ugotavljanje „da-ali-ne“ pravne vezi s posledicami ravnanja. *Izpolnjujočo* vzročnost, oz. drugi sklop vzročne zveze pa razumemo kot povezavo ravnanja z vsebino njegovih posledic, ki odgovarja, kaj-še-je oz. kaj-ni-več posledica konkretnega ravnanja. Ne gre za časovno sosedje (npr. zdravljenje, ki sledi poškodbi), pač pa za iskanje tako odgovora, „kaj“ je v smislu odškodninske odgovornosti poškodba, kot tudi odgovora, „kaj“ je zdravljenje. V metodološkem smislu pa je pomembno, da je ugotavljanje tega vidika vzročnosti možno le, če je na prvo vprašanje ogovorjeno pritrdilno: ko je ugotovljeno, „da“ je ravnanje nekaj povzročilo, ugotavljamo „kaj“ je povzročilo.

Na opravljeno pot smo se podali zaradi nesoglasij v teoriji in praksi glede področja aplikacije teorije adekvatne vzročnosti. Ugotovili smo, da je merilo „običajnega teka stvari“ nepogrešljivo pri *obeh* sklopih vzročnosti. Potrebno je vrednostno utemeljiti tako „da“ pravo pripiše neko posledico avtorju ravnanja, kot tudi „kaj“ mu pripiše. Če se merilo pravne vzročnosti umakne pri prvem, drugem ali obeh vidikih, to implicira uporabo naravne vzročnosti, ki posameznika preplete s slepimi vzročno-posledičnimi verigami, ki se raz-

tezajo v neskončnost v obe smeri. (Ustavo)pravnih posledic tega ni potrebno posebej izpostavljati.

Namen razlikovanja me dvema sklopoma vzročnosti naj bi bil pravnemu mišljenju olajšati opravljanje njegovega dela. Prav ta smoter nas je napotil na pregled različnih možnih pristopov k temu razlikovanju. Opredelili smo se za tretji pristop, ki odgovornost-utemeljujočo in odgovornost-izpolnjujočo vzročnost razume kot dva *vidika* vzročnosti. Gre za pristop, ki ga narekuje mišljenje in ga ni mogoče empirično zaznati, npr. v smislu prve in nadaljnje škode. Ta pristop sledi vzorcu zahodne tradicije od antičnih začetkov dalje in zagotavlja miselno disciplino pri obravnavi celokupnega problema vzročne zveze. Le na ta način se pravno mišljenje upre strukturi, ki jo vsiljuje empirični časovni redosled dogodkov in sugerira enačenje problema obstoja pravno relevantne povezave s ti. prvo škodo, njeno vsebino (tj. konkretno obliko škode) pa s nadaljnjo škodo. Zadrege, ki iz tega nastanejo, smo pojasnili tako na teoretski kot praktični ravni. Dokazanost odgovornosti za nastanek prve škode ne upravičuje avtomatičnega širjenja odgovornosti na nadaljnjo škodo, ki pri čemer bi se presoja osredotočala zgolj na seštevanje konkretnega obsega škode. Tudi za nadaljnjo škodo je potrebno, tako kot za prvo, ugotoviti pravno vez glede njenega nastanka, ne le glede njenega obsega.

LITERATURA IN VIRI:

- Bürgerliches Gesetzbuch (BGBl. I S. 42, ber. S. 2909, 2003 S. 738) (BGBl. I S. 323) m.W.v. 01.01.2025
- Cigoj, S. (1968). Teorija in judikatura o kavzalnem neksusu, v: Zbornik znanstvenih razprav. Letn. 33, str. 15-54.
- Cigoj, S. (1989). Teorija obligacij, splošni del obligacijskega prava, Uradni list SR Slovenije.
- Hegel, G. W. F. (1970) Grundlinien der Philosophie des Rechts, Suhrkamp, Frankfurt am Main,.
- Juhart, M., Plavšak, N. (2003). Obligacijski zakonik (OZ) s komentarjem. 1. Knjiga, GV založba, Ljubljana.
- Lapajne, S. (1934). Spori v pogledu vzročne zveze, v: Zbornik znanstvenih razprav, letn. 11, 1934/35, str. 133-166.
- Larenz, K. (1982). Lehrbuch des Schuldrechts. Bd. 1, Allgemeiner Teil, München, Beck.
- Obči državljanski zakonik. Uradni list 946/1811, stran 0 DATUM OBJAVE: 1.6.1811
- Obligacijski zakonik. Uradni list RS, št. 97/07 - uradno prečiščeno besedilo, 64/16 - odl. US in 20/18 - OROZ631
- Plavšak, N. (2003). Podlage za odgovornost (131. člen), v: Miha Juhart, Nina Plavšak: v: Obligacijski zakonik (OZ) s komentarjem. 1. Knjiga, Ljubljana : GV založba.
- Polajnar-Pavčnik, A. (2011). Prava mera odškodninskega prava, v: Dnevi slovenskih pravnikov 2011, Ljubljana: GV Založba, Str. 1275-1284. Podjetje in delo, [letn.] 37, 6-7.
- Polajnar-Pavčnik, A. (1993). Vzročnost kot pravnovrednostni pojem. Zbornik znanstvenih razprav. 1993, letn. 53, str. 179-203.
- Bergant Rakočević, V, (2009). Kritika teorije o adekvatni vzročnosti in dileme novejše sodne prakse, v: Pravna praksa, Leto 28, št. 3/4, str. II-VII.
- Sodba Vrhovnega sodišča II lps 113/2019 z dne 22.01.2019
- Sodba Vrhovnega sodišča II lps 331/2015 z dne 08.05.2014.